

LITERATURA, POLITIKA I KULTURA

sa govornice VIII kongresa saveza pisaca jugoslavije

Kao što znate, borimo se već dugo s raznim neprilikama u zemlji i s raznim neprilikama i u samoj literaturi. Jedna od stvari za koje se mi, kao književnici i kao Savez književnika, moramo da brinemo jeste takozvana sloboda stvaranja. Ja mislim da o tome ne treba gubiti mnogo riječi, jer sloboda stvaranja je stvar koja je prirodno data: svako može da piše što god hoće, svako ne može to da štampa, ali svako može da stvara kako god hoće i što god hoće. Mi imamo da se borimo samo za to da sve ono što je od toga vrijedno može da bude i štampano i da uđe u svijest i duhovni život naših naroda.

O slobodi kod nas mnogo se priča u inostranstvu, a mnogo manje se o tome raspravlja kod kuće. Mislim da mi nemamo naročitih poteškoća u tom pogledu: mi smo slobodni, stvaramo svaki po svom ukusu i po svojim sposobnostima, a štampa se gotovo sve, može se reći sve što se piše i što je iole vrijedno da se štampa. Dakle, tu kod nas, interno, mi nemamo nikakvih neprilika i nikakvih poteškoća. A spoljni svijet »vidi« da je kod nas literatura pod nekom presijom, da ne dozvoljavamo da se neke stvari štampaju, ili da se na neke stvari koje se štampaju reaguje od strane našeg društva previše oštro.

Treba li mi da mislimo o svemu tome? Ja mislim: ko se upušta u politiku, makar pišući, taj neka računa s posljedicama kakve može imati neka politička akcija koja je, na primjer, u suprotnosti s politikom zajednice u kojoj živi. To je jasno. Politika, treba priznati, ima tvrdu ruku i dugačku ruku, i može da vas jako neugodno uhvati. A, s druge strane, treba priznati da literatura ima opasne riječi, i ne samo opasne riječi nego da rasplaze i otrovnim riječima i da te otrovne riječi mogu da imaju široke društvene posljedice, i široke društvene rezultate čak. Zbog toga mislim da je potpuno jasno: ko se kod nas upušta u politiku — mora da prihvati i moral i uzuse politike, a ne da se krije iza literature, koja s politikom direktno nema posla u suštini.

Mislim da su te stvari kod nas jasne. Ako, na primjer, PEN-klubovi permanentno apeluju na našu svijest u tom pogledu da mi treba da interвениšemo za ljude koji su kod nas osuđeni, na primjer čak i na robiju, zbog svog pisanja, ja mislim da u tom pogledu mi treba da učinimo sve da politika, sa svojom tvrdom rukom, ne pravi previše gruba posezanja na ličnu slobodu ljudi. O tome nema razgovora: ja mislim da je to naša dužnost. A, s druge strane, mi književnici moramo znati šta možemo i šta, na kraju krajeva, smijemo. Mislim da mi, kao književnici, ne možemo stati na stanovište da politika treba da odgovara pred nama i pred našim forumima, a da literatura nikako i ni u kom slučaju ne odgovara pred političkim forumima. Ja mislim da to nije u redu i da to ne može tako da bude, nego da treba da smo svjesni toga da tu mora da bude nekakav reciproцитet i da se tu snademo.

Ja sam o tome mnogo razmišljao i tražio sam neke mogućnosti. Samo, dakako, ima raznih temperamenata među piscima, i ti među ljudima koji pišu. Ima različitih temperamenata i ti različiti temperamenti, dakako, mogu i da u nekim stvarima pretjeruju i da čak izazivaju društvo da onda nešto učini protiv njih. Takvih primjera ima. Jedan od posljednjih takvih primjera u našem javnom životu je primjer Kocbeka, koji je svojim intervjuom štampanim u Trstu izazvao kod nas prilično jaku buru; ne zbog toga što bi bio protiv socijalizma, protiv naše stvarnosti, nego zato što govori neistinu o nekim važnim, rekao bih, duboko važnim političkim zbivanjima za vrijeme rata i za vrijeme oslobodilačke borbe. Da on tu govori neistinu — o tome ne može biti sumnje. A pitanje je: da li on brzo zaboravlja neke stvari, ili svjesno govori neistinu? Ja mislim da on ima neobičnu sposobnost da brzo zaboravlja i da zbog toga može svakih pet godina govoriti nešto sasvim drugo nego što je govorio pet godina ranije.

To iznosim samo kao ilustraciju tih odnosa između politike i literature. Nema sumnje da je Kocbek pisac. Ali da li je on pisac i tada kada daje takve intervjuje — to je za mene pitanje. Tada on postaje direktno politička ličnost, što on i želi da bude u isto vrijeme, a kao politička ličnost neka računa s politič-

sterjos arvanitidis, relaksacija

kim posljedicama koje moraju doći, ako se stvari ne srede na neki drugi način. Samo, treba priznati da su naše vlasti u njegovom slučaju neobično tolerantne i neobično kavaljerske; on je bio jedan od najviđenijih ljudi u Osvobodilnoj fronti Slovenije i to se uzima u obzir.

Nisam imao namjeru da govorim mnogo o Kocbeku, pa ni o Belu, koji se, rekao bih, potpuno jednostrano informisan, upleo u ovu stvar i govorio stvari koje je čuo samo od Kocbeka i njegovih prijatelja kojima on stoprocentno vjeruje. Samo, mislim da ta vjera nije sasvim opravdana, i zbog toga sam napisao Belu ono što sam napisao u pismu koje je otišlo u Njemačku i u onom pismu koje je štampano samo kod nas.

Osnovni momenat koji mene tu stalno iritira ipak ostaje odnos između kulture, između umjetnosti, literature naročito, i politike. Ja mislim da politika sve više postaje ono što je o njoj rekao već Gete: da sve više i više postaje sudbina čovečanstva. Ono što je kod Gerka bila Mojira, to je za moderni svijet — za njegov, Geteov, moderni svijet — već postajala politika. A politika sve više i više postaje sudbina na ovoj zemaljskoj kugli i tu se zbivaju, mislim, odlučujuće stvari, jer prelaz iz preistorije u istoriju, koji mi preživljavamo, jeste krvav i biće krvav, i biće za čovječanstvo presudan. No, mi, književnici razmišljajući o svijetu, moramo znati šta znače ovi veliki procesi, ova velika zbivanja u čovječanstvu danas.

Mislim da mi moramo razumjeti kako se čovječanstvo kroz hiljade i hiljade godina trudi da sredi svoj život na ovoj planeti. Dakako, ranije je to bilo mnogo teže, iz dva razloga. Prvi razlog je potpuno fizički, jednostavan. Čovječanstvo je živjelo u malim grupama, koje su bile dosta izolovane jedna od druge, i te male grupe, koje su na svaki način težile nekom racionalnom životu, postizale su dosta visok stepen sređenja svog života. No, van njihove zajednice živjeli su drugi narodi, koji su dolazili i rušili sve što je ta zajednica stvorila i počinjali nanovo. Tako je to išlo kroz vijekove i vijekove, može se reći — skoro sve do današnjeg vremena. U današnjem vremenu svijet je postao jedna familija, jedna velika zajednica, koja više ne može da pokušava da sobi sredi život u malim grupama, nego koja mora da stvori jedan koncept za zajednički život cijelog svijeta, cijele planete. A taj koncept, ta zajednička misao, mislim da je tu, donekle tu, i da ta zajednička misao jeste to što smo mi prihvatili kao socijalizam. I taj koncept cjelokupnog ljudskog života u jednoj racionalnoj zajednici je dosad jedini koji postoji u svijesti naroda i ljudskih masa cijelog svijeta. Drugog takvog koncepta nema.

Mi književnici, koji, pretpostavljam, svi razmišljamo o tim stvarima, moramo toga biti potpuno svjesni i mislim da se moramo s nekom uvidavnošću odnositi prema političkom zbivanju, socijalističkom političkom zbivanju, i da moramo, koliko je to nama moguće, da saradujemo i da pokušavamo učiniti sve što možemo za pobjedu socijalizma u cijelom svijetu. Mislim da o tome nema diskusije i mislim da književnik mora da zna da — na svoj način, potpuno drukčije, ne politički način, nego, recimo, gajenjem ukusa, produblivanjem osjećaja, misli, itd. — čitavim svojim radom na cijelo vrijeme stvara u čovječanstvu neko raspoloženje za taj zajednički racionalni život kojem svijet teži. Ja mislim da toga moramo biti potpuno svjesni i da moramo tu učiniti sve što možemo, dakako, u granicama koje nam postavlja naša umjetnost, naša literarna misao, čitav koncept svjetske literature uopšte.

Tu mi možemo, kao Savez, da dosta intenzivno utičemo na raspoloženje ljudi koji pišu. Mi možemo da im otvaramo oči u tom pogledu. To možemo i to moramo, i mislim da treba da zaključimo da to i hoćemo. Mislim da je to jedan naš veliki dug pred istonijom, i pred licem cjelokupnog čovječanstva.

To su, uglavnom, osnovna pitanja naše, da tako kažem, literarne spoljne politike, a sada bih govorio nešto o našoj internoj politici.

Svi mi zapažamo već decenijama kako uticaj i autoritet literature pada, pada i pada. Mi koji se sjećamo vremena Tolstoga, Izbena, Čehova, Gorkog itd, znamo kakav utjecaj je tada literatura imala na svijest evropskog čovječanstva, a i čovječanstva uopšte. Taj uticaj pada cijelo vrijeme i danas literatura znači u javnom mišljenju srazmjerno vrlo malo, zaista vrlo malo. Mislim da, ne samo zbog, da tako kažem, egoističnih razloga nas književnika, nego uopšte, iz objektivnih razloga, to nije dobro. Ja mislim da je ipak literatura jedan posao koji je važan za svjest i savjest čovječanstva, i treba učiniti sve što možemo da ta svijest i ta savjest zaista budu to što jesu po svojoj prirodi.

Tu se nama otvara jedno dosta široko polje u današnjem svijetu. Riječ je, da tako kažem, o moralnoj reorganizaciji i obnovi literature. Šta je danas literatura (moram da kažem: ne sva, ali u mnogim svojim manifestacijama)? To je prilagodavanje pisaca ukusu široke publike koja ukusa nema. A mislim da smo mi dužni da taj široki javni ukus uzmemo u svoje ruke i da mi odgajamo taj ukus. I to ne na taj način da mi kako god možemo saradujemo sa tim ukusom, da stvaramo djela koja su u smislu tog ukusa, nego, naprotiv, da učinimo sve što može da zaista prodrma taj ukus u čovječanstvu, koji je nekako zaspao i koji se ne može tako lako probuditi.

Razloga za propast ukusa ima više. Nema sumnje da dva svjetska rata, dva divljačka svjetska rata koja smo preživjeli, ne mogu ostati u moralnom liku čovječanstva bez posljedica. Mi se moramo boriti protiv tih posljedica, moramo učiniti sve što se može. Danas, na primjer, pisci u svijetu nekako licitiraju, rekao bih, pornografske elemente svojih djela. Svaki pisac misli da mora da bar u jednoj sceni učini koncesiju ukusu današnjeg svijeta i da te por-

nografske stvari — ili, recimo, tobož pornografske stvari — servira publici i da time sebi prikuplja publiku. Ja mislim da to nije dobro. Mislim da mi treba da pokušamo, ne s pridikovanjem itd., nego s razvijanjem boljeg ukusa, da svijetu pokažemo neke više mogućnosti i erotičkog života i sveg života u tom pogledu. Ja mislim da »erotička revolucija« ima svoj smisao, ali smatram da taj smisao treba dopuniti dobrim ukusom i osjećanjem ljudskog dostojanstva.

Dalje, postoje i u današnjim literaturama jake tendencije, rekao bih, uništavanja literature i uništavanja svih formi. Egzistiraju čak strujanja koja govore o antifocijizi, antidrami, itd. Neke strujanja koja su protiv svega što je dosad egzistiralo i što je dosad davalo svijetu mnogo moralne snage i, rekao bih, životne mudrosti. Oni su protiv svega toga, uništavaju sve forme i čak idu na to, da na primjer u lirici, unište formu lirske dikcije. Oni su za to da se to uništi, a da se prava lirska dikcija diskredituje u očima svijeta i da se svede na potpuno beznačajan stav u predstavama ljudi. A ipak, koliko znamo iz naše istorije i našeg života, mislim da su stvari koje su kroz vijekove bile kazane baš u lirici potpuno nenadomjestive i da mi, književnici, treba da se odupremo tim tendencijama i da učinimo što god možemo u tom pogledu. Dakako, nisam za to da se zabranjuju, na primjer, takvi i takvi stilovi, takav i takav način, itd. Nikako nisam za to da se progone, na primjer, razna osjećanja: nisam za to da se progoni pesimizam; ako hoćete, čak nisam ni za to da se progoni nihilizam: ja sam za to da se progoni ništavilo, a to znači nihilizam koji nije ništa drugo nego jedan površni gest, da se progoni pesimizam i apsurizam koji, opet, nije ništa drugo nego jedan površni gest površnog čovjeka. A jesam za to da se u čovječanstvu priznaju i dalje razvijaju istinska, duboka čuvstva i osjećaji koji mogu da čovjeku zaista ispune život, tako da njegov život može zaista da izgleda kao život čovjeka, kao život današnjeg čovjeka, a donekle, možda, i budućeg čovjeka. Mi bismo mogli na taj način, putem svojih djela, da utičemo na taj svijet i na sebe u smislu višeg i punijeg ljudskog bića, koje možda još nije tu, ali koje mi nekako naslućujemo i, rekao bih pripremamo.

Zatim, kad je riječ o tim novim pojavama, treba progovoriti još o očaju, koji je jako značajna karakterna osobina mnogih ljudi u današnjem svijetu. To je očaj zbog bezizglednog stanja nekih stvari, a osnovni očaj je u tome da se svijet boji atomske bombe, budućeg rata, itd. Stvar, svakako, nije nevinna, ali ja mislim da mi moramo — a mi književnici naročito — podržavati ubjeđenje i vjeru u ljudsku pamet, u ljudsku misao, u ljudsku svijest o tome da naš život ipak ima smisla, da naš život ipak mora da ide dalje, premda mi ne znamo kuda ide i ne možemo da znamo šta je, u suštini, smisao one težnje koja nas je od pite-kantropa dovela do današnjeg stanja u kojem živimo. Nema sumnje da je to djelo neke snage u nama koja je iz dana u dan i iz vijeka u vijek preobražavala ljudsku prirodu, podizala u njoj pozitivne elemente koji su se u toku tih hiljada i hiljada godina razvili do toga što mi danas predstavljamo; treba, doduše, reći da ne predstavljamo bogzna šta naročito sjajno... A svakako treba da slušamo u sebi taj glas koji nam cijelo vrijeme govori: idi dalje, idi dalje; još i to, još i to; to ne smiješ... A taj glas nije ništa drugo nego onaj poznati demonski glas koji je slušao, na primjer, Sokrates i o kojem tako divno govori u svojoj Apologiji.

Dakle, mislim da mi književnici treba da svjesno i intenzivno služimo tom glasu i da, ne špekulativno nego instinktivno, tražimo put i način kako možemo da ga slušamo, da ga razvijamo i da ono što smo primili od svojih predaka poneseemo dalje, i to u višem i u boljem stanju. Mislim da je to jedan od naših osnovnih zadataka i mi književnici treba da zaista budemo toga svjesni i da svjesno radimo na podizanju svega toga u nama, i ne samo u nama nego, preko nas, i u svijetu uopšte.

Zato mislim da mi, kao pojedinci, a i kao Savez književnika, imamo pred sobom stalno jako ozbiljan i jako odgovoran zadatak i mislim da bi jedan ovakav kongres kao što je ovaj morao — ili bar mogao — da doprinese tom našem osjećanju, i da to u svom radu poslije Kongresa što više razvijamo, nastavljamo i da pokušavamo stvari sprovesti u život.

A tu ima bezbroj mogućnosti. Ja mislim da bismo se mi mogli, prvo, brinuti za bolje međusobno upoznavanje. Mislim da je to jedna od najvažnijih stvari i vjerovatno najlakše je možemo postići i realizovati. Ja sam već jedanput predložio da svaka republika odštampa, na primjer, bar trideset knjiga, iz svake jugoslovenske literature i da na taj način mi upoznamo i Hrvate, i Srbe, i Makedonce, itd. a oni nas. Ja mislim da bi to bilo jedno rješenje i da je to važna stvar. Jer živjeti u malim zajednicama, previše malim zajednicama, nije zdravo i tu može zaista doći do provincijalizma, itd. Ja mislim da treba svi mi zajedno da živimo, a i onda ćemo ostati još uvek mali.

Osim toga, možemo izvršiti jednu reviziju naših redakcija u izdavačkim kućama, u revijama. itd. Jednu reviziju čiji smisao bi bio: zaista postaviti na odgovorna mjesta ljude koji su svjesno odgovorni prema zadacima koje takve izdavačke kuće ili revije imaju. Ja mislim da mi to možemo sa svojim uplivom postići. Samo treba, dakako, da mi u samim sebi odgojimo taj apsolutni imperativ odgovornosti prema višim interesima literature o kojima sam govorio, a da se odgojimo i u tome da nemamo ni obzira ni straha prema stvarima koje nisu vrijedne da postoje među nama.

(Preneseno iz časopisa »ODJEK«, Sarajevo, oktobar 1975, broj 20)